

Alpera de 1984, en què fins parla favorablement dels autors catalans que sols escriuen en castellà, Fuster parla sempre de «cultura», no pas de «literatura», i és discutible, doncs, l'assimilació que fa Simbor d'ambdós conceptes (p. 123-124); de fet, Fuster probablement té *in mente* l'esmentada distinció de Rubió i Lluch —Simbor documenta oportunament el coneixement que en tenia— i, per tant, no és que consideri que els autors catalans en castellà formin part de la «nostra literatura» (de la literatura catalana) sinó de la «nostra cultura» (de la nostra història literària).

També és discutible, inversament, que sigui el coneixement d'aquesta distinció el que justifiqui la «comprensió» que Fuster mostra a vegades amb els trànsfuges; potser sí que n'és un factor, però sobretot el que el devia moure a «comprendre'ls» és el fet que ell mateix es veiés obligat a escriure en castellà a la postguerra. Sigui com sigui, resulta clarificadora la diferenciació que estableix Simbor entre el «bilingüisme constitutiu del circuit literari i el bilingüisme *pro pane lucrando*» (p. 117-118). I coincidim plenament amb ell en el fet que «hi ha un factor polític que no es pot obviar, més enllà de la pura opció d'un vehicle lingüístic determinat per a la creació literària» (p. 131).

Simbor també ressegueix les consideracions fusterianes sobre el fet de ser, la nostra, «una literatura petita i sotmesa» (com titula el quart apartat), perquè és evident que «la nostra feblesa numèrica» —manllevant els mots a Fuster— ha condicionat tant la difícil professionalització dels nostres autors com la seva poca difusió a l'estranger —amb excepcions iIlustres. I això lliga amb la idea expressada per l'autor de *Les originalitats*, i que Simbor estudia al cinquè apartat, que som «una cultura satèl·lit» (bo i mostrant que adaptava un concepte de T. S. Eliot); i ho lliga amb l'especial relació que els autors del País Valencià guardaven amb la literatura nacional, ben clara en l'època medieval i més irregular als darrers segles.

A l'últim apartat, «Per un programa literari nacional», Simbor s'ocupa sobretot de les opinions fusterianes sobre el paper que les traduccions, tant les d'obres catalanes a l'estranger (extraduccions) com les d'obres estrangeres al català (intraduccions), tenen en la constitució del circuit literari català i la seva repercussió en el mercat internacional.

Totes les qüestions plantejades a *La nació literària de Joan Fuster*, amb el valor que sempre tenen les lúcides consideracions de Fuster, són d'una gran importància per entendre la nostra realitat nacional i literària. I, de fet, podria ser una primera pedra en la construcció d'una història que, des de la perspectiva de la sociologia literària, resseguís i estudiés els vincles entre llengua, literatura i nació als territoris de parla catalana al llarg dels segles.

Jordi MALÉ
Universitat de Lleida

SOLIVELLAS, Ivan (coord.) (2023): *La llengua catalana a les Illes Balears: del passat al futur*. Palma: Leonard Muntaner editor, p. 183.

Sota el títol d'aquest llibre s'agrupa un entramat de col·laboracions que dibuixen la situació i el lloc de la llengua catalana a les Illes Balears des de la retrospectiva i l'actualitat, i cap a la prospectiva. El llibre coordinat per Ivan Solivellas està confeccionat a través de sis capítols, un pròleg i un epíleg, que abracen la realitat sociolingüística dels territoris que conformen les Balears. La col·laboració, de tall sociolingüístic, encaixa les visions dels experts, encapçalada per un pròleg de Joan Veny i closa amb un epíleg de Maria del Mar Vanrell. L'objectiu del recull ja es fa palès a les primeres línies del pròleg, en què Veny destaca com el llibre està enfocat a la qüestió sociolingüística: «Vet aquí un llibre oportú sobre la situació del català a les Illes Balears. No és una descripció de les seves característiques fonètiques o lèxiques, sinó un conjunt d'estudis relatius a totes les Illes, fets per coneixedors de la seva realitat, presentats des d'un angle sociolingüístic» (p. 9). I és, precisament, aquest «angle sociolingüístic» el que marca la línia direccional de tot el llibre, que pretén acostar la realitat de la llengua catalana a les Illes Balears des d'una vessant força divulgativa.

La primera contribució del volum, de mans de Joan F. López Casanovas, presenta un examen històric de la política lingüística menorquina. El capítol comença el relat a partir de la mort de Franco i els primers moviments individuals per encetar el camí de la normalització: principalment, la participació menorquina al Congrés de Cultura Catalana (1976-1977), l'informe tècnic del mateix López Casanovas sobre la normalització lingüística del català a petició de l'Assemblea Autònoma de Menorca (1977), i l'al·legació amb una carta oberta de Francesc de Borja Moll al president Adolfo Suárez l'any 1979 arran de la publicació del Reial decret 2193/79 pel qual es regulava la introducció al sistema escolar balear de «las modalidades insulares de la lengua catalana y de la cultura que ha dado lugar». I, sobretot, les primeres passes polítiques en mans del Consell Insular de Menorca amb el PSM i el PCIB, en què «es va declarar la normalització lingüística com a política prioritària per a constituir la democràcia incipient i per a refer el país» (p. 26). Aquesta primera etapa ve seguida de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears el 1983. Per a l'autor, la dècada que inaugura la data implica una fase d'institucionalització, que, malgrat la feblesa de les campanyes de normalització lingüística, assolí l'aprovació de la Llei de normalització lingüística de les Illes Balears el 1986. Relata López Casanovas que el Consell de Menorca, amb la coalició entre PSOE i PSM, inicià el 1983 un camí paral·lel al govern autònom de Cañellas, que permeté la creació dels serveis municipals de normalització lingüística, reforçar les classes de català obertes i signar nombrosos convenis amb l'Escola d'Educació d'Adults de Menorca. Aquell Consell de Menorca, amb constant contacte amb la llavors directora General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, Aina Moll, assolí el que per a l'autor són dues fites clau: la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) i la instal·lació del repetidor de TV3 al Toro. Aquesta dècada aboca cap a la realitat sociolingüística actual, que l'autor reporta i analitza a través de les dades de l'*Enquesta d'Usos Lingüístics a les Illes Balears* (ELUIB 2014) i altres dades, que condueixen l'autor a afirmar que Menorca lidera l'ús i coneixement del català respecte del conjunt autònom, al pol oposat de les Pitiüses. No obstant això, el retrocés en l'ús del català es fa palès i, per això, l'etapa final del capítol ofereix una reflexió sobre el paper de la política lingüística en la declaració, el 1993, de Menorca com a reserva de la biosfera, en què la protecció de la singularitat i la identitat menorquina passa per la conservació de la llengua i la cultura pròpies. Destaca López Casanovas com aquesta visió ofereix una oportunitat per a la normalització, atès que «Un procés normalitzador solament pot reeixir quan va associat, ni que sigui d'una manera imprecisa, a un altre procés més general que és sentit com a positiu per la població» (p. 41). Finalment, l'autor clou la seva contribució amb un repàs al *Pla d'Actuacions en Matèria de Política Lingüística per al Quinquenni 2026-2021* aprovat per unanimitat pel Ple del Consell Social de la Llengua catalana el 2016. Aquest repàs, a tall de conclusió, remarca els entrebancs que encara s'han de superar per a garantir el futur de l'ús del català.

El segon capítol, d'Ivan Solivellas, se centra en els discursos oposats a la llengua estàndard a les Balears. Solivellas analitza quatre prejudicis lingüístics sustentats en la dicotomia entre llengua estàndard i parlar local. La idea central de Solivellas descansa específicament sobre el concepte de prejudici lingüístic, que permet l'establiment d'unes fal·làcies que dissocien la unitat lingüística a través de la varietat estàndard. D'aquesta manera, l'autor ofereix un repàs dels conceptes *llengua*, *dialecte* i *varietat estàndard* i les connotacions sociolingüístiques que s'hi relacionen. Assenyala com una varietat estàndard ben definida genera un seguit d'actituds lingüístiques positives envers la llengua com la lleialtat lingüística, la confiança lingüística i la consciència de la norma. Per contra, un estàndard que no és ben definit comporta una sèrie d'actituds negatives associades a la inseguretat, el desconeixement de la norma i l'evasió d'usar la llengua. Amb aquests conceptes, Solivellas defineix l'estàndard català a través dels seus principis configuradors: la composicionalitat i el polimorfisme i el bicentrisme asimètric —és a dir, l'existència de dos centres prescriptius: IEC i AVL. Amb aquesta introducció, Solivellas encara l'estudi de les ideologies lingüístiques envers l'estàndard català a les Illes Balears, fet que considera simptomàtic d'una ideologia típica de les comunitats lingüístiques que pateixen situacions de minorització i de la fragmentació que pateix la comunitat lingüística. L'autor centra el text a rebatre quatre prejudicis recurrents: «L'estàndard farà desaparèixer els dialectes»; «L'estàndard és el català i Barcelona, aquí volem mallorquí, menorquí, eivissenc i formenterer»; «L'estàndard només pretén crear Paï-

sos Catalans»; i «Així no és com parlam a casa, això és una llengua de laboratori». Punt per punt l'autor desmenteix les fallàcies que donen suport als prejudicis per concloure que, tot plegat, aquest cúmul de prejudicis va acompanyat de la ideologia que pretén evitar el procés de normalització de la llengua catalana, perquè s'entén contrària a la unitat d'Espanya.

Al capítol que fa tres, Fanny Tur recerca la història del lèxic eivissenc a través d'exemples concrets de textos antics de l'illa. L'autora pretén preservar algunes històries i relats succeïts documentats als textos de l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera a través del fil conductor dels mots que considera rellevants i que apareixen en aquests textos. L'aportació no fa incís en el recorregut de les unitats lèxiques, la seva formació o l'ús que se n'ha pogut fer arreu dels segles o el territori. Serveixen com a capçalera per l'enfilall de diferents succeïts, en què el pes de l'element lèxic no s'acaba de definir. En definitiva, un reconeixement del patrimoni documental que s'intenta bastir a través del patrimoni lingüístic, amb el leitmotiu que «Darrere cada paraula s'amaguen moltes petites històries. Si les perdem, perdrem una part molt important de la nostra memòria com a poble.» (p. 93).

Altrament, Josefina Salord, al quart capítol, ressegueix les contribucions de la Menorca liberal vuitcentista a la història de la llengua a través de quatre figures del segle XIX: Juli Soler i Siquier, Jaume Ferrer i Parpal, Josep Hospitaler i Cavaller, i Joan Benejam i Vives. La primera secció del capítol està dedicada a la figura de Juli Soler (1812-1891), professor de llengua i literatura castellanès a la universitat de Nova York (1839-1845) i autor de diverses gramàtiques de l'anglès, l'italià i el francès, en què usava un mètode propi amb un paper rellevant de la traducció. Salord desengrana el pensament de Soler i el dibuixa com un lingüista que concep com a clau l'aprenentatge de la llengua pròpia per a l'ensenyament de llengües estrangeres. Destaca, també, la necessitat d'emprendre un estudi dels opuscles de Soler de caire social, cultural i polític de 1868 a 1873, alhora que reivindica la figura de Soler com «un dels protagonistes del panorama que s'obrirà justament un any després amb la publicació de la *Quertille* de Ferrer i Parpal» (p. 100). Així, Soler és entès com una figura central de la primera meitat del XIX, un continuador actiu de l'obra de Febrer i Cardona a través d'un moviment pedagògic adreçat, sobretot, al jovent. Jaume Ferrer i Parpal (1817-1897) es mostra com una figura paradigmàtica del projecte politico-lingüístic de la burgesia liberal menorquina, que promovia l'espanyol com a llengua de l'estat envers la llengua pròpia. D'aquesta manera, l'obra de Ferrer i Parpal s'oposa a la d'Antoni Febrer i Cardona o Juli Soler i Siquier, atès que, com descriu Salord, «se'ns presenta, tanmateix, als antípodes pel que fa a la unitat de la llengua i al refús d'una codificació racional i moderna, substituïda per una grafia dialectal ultrafonetista, atès que l'únic objectiu era facilitar l'ensenyament i aprenentatge del castellà» (p. 105). La figura de Josep Hospitaler (1820-1880) es dibuixa, per una banda, per l'afany castellanitzador de l'escola a través de materials lexicogràfics i, per l'altra, per la transmissió de la memòria il·lustrada amb una deliberada estratègia per ocultar-ne la producció en català. El gramàtic i lexicògraf Joan Benejam i Vives (1846-1922) és el darrer autor analitzat per Salord. Amb l'objectiu de fomentar l'aprenentatge del castellà, és autor d'obres lexicogràfiques com el *Vocabulario menorquin-castellano* (1885), d'una extensa obra pedagògica i de diverses obres literàries. Per a Salord, aquests casos són simptomàtics de les dinàmiques culturals col·lectives de la Menorca del moment, que incidiren directament en els usos formals de la llengua catalana i, lògicament, en la seva producció literària.

Des d'un aspecte de futur, al capítol sisè, Isidor Marí traça la senda per al manteniment de la llengua catalana en una societat exponencialment plurilingüe i assotada demogràficament. Marí dibuixa la realitat globalitzada de les Illes Balears incentivada pel model turístic desmesurat que requereix un projecte sostenible per a la supervivència de la societat illenca. L'autor entra dins les línies de l'ecolingüística quan afirma que «hem de situar la recuperació de la nostra llengua en el marc de la crisi universal de la diversitat lingüística i cultural, en la qual poden desaparèixer el 90 % de les llengües del món, [...] una de les moltes cares de la crisi democràtica mundial, al costat de l'emergència climàtica, la destrucció de l'entorn i de gran part de les espècies, i, sobretot, de les emergències humanitàries originades per les guerres» (p. 122). A partir d'aquest marc, Marí assenyala les transformacions que han conduït a la situació actual de la llengua catalana, que considera crítica. En primer lloc, el creixement demogràfic amb nous habitants i la seva distribució territorial que ha propiciat un canvi de població molt intens i, con-

seqüentment, un canvi en la composició lingüística de la societat balear. A través de les dades de l'ELUIB (2014), Mari analitza l'ús social del català lligat a aquesta evidència de canvi demogràfic, el procés de normalització i les seves mancances. Seguidament, l'autor detalla la composició d'origen dels nouvinguts i n'assenyala les diferències de distribució territorial arreu de les illes per remarcar que els projectes de política lingüística ho han de tenir en compte. Per a Mari el futur de les actuacions en matèria de llengua necessiten una unitat d'acció per part de les actuacions locals, insulars i generals, de manera que permetin la superació de la fragmentació administrativa del territori i la seva subordinació al marc internacional. N'assenyala com a exemples les accions fetes per l'Institut i la Fundació Ramon Llull, la Xarxa Vives, l'acord entre l'IEC, l'AVL i la UIB en matèria normativa, o les associacions d'àmbit cultural que comparteixen el conjunt del territori com a marc d'actuació. Així, doncs, l'objectiu últim a superar és la subordinació lingüística al marc estatal i europeu, sense el qual és difícil concebre, per a Mari, el futur de la llengua.

El capítol que clou el volum, de Bernat Joan, esbossa una Eivissa com a camp de treball per a estudis sociolingüístics explotables a la dimensió europea. L'autor il·lustra a través de diferents anècdotes com l'illa d'Eivissa presenta una realitat sociolingüística complexa, en què «la “incorporació sociolingüística” comporta l'assumpció de determinades pautes de comportament diglòssic o de supremacisme lingüístic, fins i tot» (p. 138). Per a l'autor la història social d'Eivissa ja no explica la realitat actual, en què la situació diglòssica entre català i castellà ha esdevingut més complexa amb la incorporació de noves llengües i l'establiment del castellà com a llengua de relació amb els nouvinguts, una situació que escapa «a les condicions òptimes d'integració social dels nouvinguts. Aquest fet, per a l'autor, contribueix a «deixar els nouvinguts fora de les condicions que requeriria una igualtat d'oportunitats efectiva» (p. 143). Amb això, el paisatge lingüístic no es resumeix amb la dicotomia català/castellà, sinó que les dues llengües topen amb una esfera lingüística heterogènia que té en l'àmbit de la formalitat i la informalitat altres llengües i, fins i tot, grups monolingües aïllats. La situació actual, doncs, és de bilingüisme unidireccional, fet que explica que el castellà sigui la llengua majoritària d'ús. Per a Joan la situació actual és indesligable de la política i de les circumstàncies històriques que hi han conduït. Per això, «La complexitat sociolingüística de la societat eivissenca, doncs, constitueix un element interessant de cara a mirar d'entendre, en un espai petit i abastable, la complexitat lingüística de la Unió Europea. I la seua gestió democràtica i oberta ens podria donar pistes de com es podria articular en el futur, si algun dia l'Europa política arriba a tenir l'entitat necessària per a fer-ho, una política lingüística d'abast europeu» (p. 156).

En darrer terme, l'epíleg de Maria del Mar Vanrell s'inicia amb la reflexió de com la ciència i les dades que genera han de formar part de la base de qualsevol acció política, i també de qualsevol acció que pretengui actuar respecte del futur del català. Així, porta a terme una revisió sistemàtica dels estudis duits a terme sobre la llengua catalana a les Illes Balears a través de cinc eixos. El primer, «L'impacte de la immigració en la (in)sostenibilitat sociolingüística de les Illes Balears», se centra en la posició del català respecte el turisme i per als nouvinguts, que manca de valor instrumental. El segon, «El paper dels joves en el manteniment de la llengua catalana», recull les evidències sobre el canvi lingüístic de l'eivissenc usat pels joves, que tendeix cap a una reducció del sistema vocàlic i, sobretot, cap a una fonètica diferenciada de l'eivissenc tradicional que convergeix cap al valencià. El tercer, «Les actituds i les ideologies lingüístiques», desplega els estudis en el camp de les actituds i les ideologies lingüístiques a Mallorca i els més recents a Eivissa, i assenyala la importància d'aquests estudis per poder proposar polítiques concretes i efectives adaptades a cada realitat que impliquin un canvi en les pràctiques lingüístiques negatives. El quart, «L'ensenyament i l'aprenentatge del català», reafirma la importància de l'educació en l'aprenentatge del català. El cinquè, «Les noves tecnologies de la informació i de la comunicació», se centra a apuntar els reptes que, des d'un punt de vista lingüístic, afronten els projectes tecnològics a través del projecte AINA, alhora que assenyala les xarxes socials com un potencial corpus d'estudis sociolingüístics. Per tancar, Vanrell enumera els reptes de futur a què s'ha d'enfrontar la llengua catalana: la *desetnicització* de la llengua i els discursos a favor d'adoptar-la, la despolitització de l'aprenentatge de la llengua catalana en el sistema educatiu de les Illes Balears, i el reforç de la creació de nous catalanoparlants.

Les diferents propostes que descansen sota el títol coordinat per Solivellas aporten una visió clara sobre l'estat actual de la llengua catalana a les Illes Balears i destaquen la importància de dur a terme una política lingüística ferma i que, sobretot, conegui la realitat sociolingüística del territori. Les visions sociohistòriques, combinades amb les dades actuals sobre usos, actituds i ideologies lingüístiques permeten dibuixar l'escenari, que resta a disposició de l'actuació. En definitiva, el llibre presenta a to d'assaig —que en alguns casos recorre a la informalitat— una fotografia panoràmica de la nostra realitat, una fotografia que permet ser ampliada i on es dibuixen els detalls del nostre microcosmos lingüístic.

Pere GARAU

Universitat de les Illes Balears

VALRIU LLINÀS, Caterina (2022): *Les rondalles que l'arxiduc no va publicar*. Mallorca: Galés edicions, 393 p.

É sobejamente conhecido, sobretudo entre os folcloristas (mas que também é sentido pela gente comum) que a milenar literatura de tradição oral entrou em decadência por ter perdido a sua função de entreter e educar os povos nas sociedades industriais ou pós-industriais. As primeiras recolhidas de literatura oral aconteceram no século XIX por ação do ideário do Romantismo, onde se considerava que quem representava o “espírito” das várias nações era o “povo” e suas tradições, sobretudo as de transmissão oral. Os dois primeiros países a interessar-se por essa tradição armazenada na memória de indivíduos pertencentes a uma população maioritariamente rural, foram a Alemanha e a Grã-Bretanha. Simultaneamente, foram também estes países que começaram mais cedo a sua Revolução Industrial, com consequências trágicas para as sociedades campesinas. Com plena consciência da rápida desintegração das condições que permitiram a este conhecimento memorial ser transmitido oralmente através das gerações, e verificando no terreno que a cada década que passasse era cada vez mais difícil encontrar testemunhos válidos do mesmo, lançaram o alarme: é preciso salvar o que ainda é possível salvar, antes do seu desaparecimento total, registrando essas tradições através da escrita em suportes duradouros, como os livros.

No campo específico da Literatura Oral em prosa (contos e lendas), rapidamente este grito de alarme deu origem às múltiplas associações de folcloristas em praticamente todas as nações europeias, a par com o aparecimento de personalidades isoladas em locais onde estas instituições não se implantaram. O resultado foi o acumular destes textos orais em grande quantidade, a pontos de quem os pretendia arquivar, publicar e necessitar de um sistema para os classificar e ordenar. Coube à Academia de Ciências da Finlândia, de Helsínquia, inventar e por a circular entre os folcloristas um sistema de classificação e uma teoria para o estudo dos contos tradicionais de caráter indo-europeu. A classificação surgiu em 1910 com a publicação do *Verzeichnis der Märchentypen*, de Antti Aarne; a teoria ficou conhecida como «escola histórico-geográfica» que pretendia encontrar a origem e difusão dos contos de tradição oral entre os vários povos com línguas e culturas diferentes. Surpreendentemente, esta diversidade cultural parecia não se refletir nos contos recolhidos, pois estes pareciam revelar sempre os mesmos padrões narrativos e temáticos. Embora a pretensão de conhecer a origem dos contos tradicionais fosse em breve abandonada, a sua catalogação, ao longo do sec. XX e XXI, veio a intensificar-se, com a publicação de múltiplos catálogos nacionais e o aperfeiçoamento do catálogo de Aarne, que viria a dar lugar a um verdadeiro catálogo internacional deste género oral (Thompson, 1927/1961; Üther 2004).

O livro aqui em análise, *Les rondalles que l'arxiduc no va publicar*, elaborado pela investigadora Caterina Valriu Llinàs, é, precisamente, uma obra que participa do que foi enunciado nos paràgrafos anteriores. Trata-se de uma coleção de 169 versões de contos e lendas tradicionais recolhidas ainda em finais do século XIX, encontrando-se 115 das quais ainda inéditas até à data de publicação deste livro. O entusiasmo que esta recolha provoca no leitor interessado nestas matèries deve-se, em parte, à antiguidade dos textos recolhidos, que remontam a uma época em que a tradição oral estava viva, a que acresce